

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BÚR Gábor

Afrika kulcsállama Dél-Afrika

Eredeti közlés/Original publication:

Afrika Tanulmányok, 2008, 2. évf., 1. szám, 7–11. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.269

Dátum/Date: 2014. április/April 22.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

BÚR Gábor: Afrika kulcsállama Dél-Afrika, *AHU MATT*, 2014, pp. 1–20.
old., No. 000.000.269, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

hazai könyvtárakban

Megjegyzés / Note:

ellenőrzött és szerkesztett szöveg / controlled and edited text

Kulcsszavak/Key words

magyar Afrika-kutatás, Dél-Afrika története az elmúlt évtizedekben, az önkéntes elzárkózás időszaka és a nemzetközi szankciók, új távlatok az apartheid megszűnésével, a kontinens gazdasági óriása, Dél-Afrika mai külpolitikája

African research in Hungary, history of the last decades of South Africa, the period of the voluntary isolation and the international sanctions, new perspectives for the termination of apartheid, economic giant of the continent, South Africa's foreign policy today

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AFRIKA KULCSÁLLAMA: DÉL-AFRIKA?

Búr Gábor

1996-ban, Samuel Huntington *The Clash of Civilizations* című műve könyvváltozatának megjelenése évében Paul Kennedy két, szintén a Yale Egyetemen tanító szerzőtárssal közösen cikket jelentetett meg a *Foreign Affairs* hasábjain „Kulcsállamok az USA külpolitikai stratégiájában” címmel.¹ A cikk legfontosabb mondanivalója, hogy az Egyesült Államok a fejlődő világban csak vékonyan teríti segélyeit, így annak határfoka alacsony, nem képes a válságokat sem megelőzni, sem kezelni. A megoldást a szerzők kulcsállamok (*pivotal states*) kiválasztásában látták, az oda koncentrálandó anyagi eszközök sokkal jobb hasznosulását prognosztizálva. Kilenc ilyen államot neveztek meg, Indonéziát, Indiát, Pakisztánt, Törökországot, Egyiptomot, Brazíliát, Algériát, Mexikót és Dél-Afrikát. Egyetlen amerikai adminisztráció sem tette doktrínává az elképzelést, de az máig ható gondolati befolyásra tett szert, vitákat, indulatokat gerjesztve.²

A Dél-afrikai Köztársaság szerepeltetése ezen a listán nem volt elmentmondásoktól mentes. A kontinens gazdasági óriása a cikk megírásának idején éppen hogy maga mögött hagyta a nemzetközi kirekesztettség évtizedeit, a félelmek az erőszak elszabadulásától még mindenben elevenen éltek. Ennél is meglepőbb azonban, hogy a szubszaharai Afrikából egyedül Dél-Afrika került fel az államok e szűk körébe, noha Észak-Afrikát két állam is képviselte.

Az afropesszimizmus csúcsának számító 1990-es évtizedben Nigéria, Etiópia és más nagy afrikai államok leértékelődése szinte teljes volt. Napjainkra a helyzet gyökeresen megváltozott, részben az emelkedő olajbevételeknek, részben a nyersanyagtermelő államok pozíciójának általános javulása következtében. Ennek ellenére Dél-Afrika

¹ Chase – Hill – Kennedy, 1996, 35–51. old.

² A cikk 1998-ben könyv formájában is napvilágot látott, 445 oldalon, kibővített szerzőgárdával *The Pivotal States. A New Framework for U.S. Policy in the Developing World* címmel a W. W. Norton and Co. kiadónál, s többször került újranyomásra.

helyzete mind a nemzetközi, mind pedig az Afrikán belüli erőssorrendben azóta még tovább erősödött. A G8-ak legutolsó, Heiligendamm-ban tartott csúcstalálkozójára 2007 júniusában az ún. „küszöbállamok”, Kína, India, Mexikó, Brazília, és Dél-Afrika külön meghívást kaptak, kiemelt partnerekként kezelték őket. Míg a napirend fontos részét képező afrikai ügyek tárgyalására meginvitált többi afrikai állam, Algéria, Etiópia, Ghána, Nigéria, Szenegál nem kaptak ilyen megkülönböztetett figyelmet és szerepet. A küszöbállamok, így Dél-Afrika jövőbeni szerepe a következő G8 csúcstalálkozókban várhatóan még erősödni is fog, mivel az OECD ernyője alatt közös fórumot kívánnak velük létrehozni. Dél-Afrika megítélése Afrikában és a tágabb világban nem ellentmondásokról mentes. Egyes szerzők „big brother”-nek titulálják, utalva arra, hogy gazdaságilag, katonailag és sok más vonatkozásban is óriási fölényben van a fekete kontinensen.³

Durbani tengerpart

³ Sidiropoulos, 2007, 315. old.

Önkéntes elzárkózás, kényszerű szankciók

Dél-Afrika, mint egykori brit gyarmat, majd domínium integrálódott a nemzetközi rendszerbe. Alapító állama volt a Népszövetségnek, később pedig az Egyesült Nemzetek Szervezetének is. A 19. századtól megkülönböztetett szerepe volt az afrikai kontinensen. Itt élt a legtöbb európai telepes, a legfejlettebb gazdasággal bírt, s csak idő kérdésének látszott, hogy a négy tartomány összefogásával 1910-ben megalapított Dél-afrikai Unió további brit és portugál területeket olvasszon magába. Az első világháború idején Német Délnyugat-Afrika megszállásával, később a bekebelezés „C” kategóriás mandátumként való feltüntetésével lényegében egy ötödik tartománnyal növekedett. A további ambíciókat Jan Smuts, a Dél-afrikai Unió egyik megalapítójának és sokszoros miniszterelnökének mondása is bizonyította:

„ami a védelmünket illeti, Kenya és Tanganyika az északi határunk, nem várhatjuk meg, amíg az ellenség eléri a Limpopót”.⁴

1948-ban azonban a Smuts nevével jelzett irányvonal megbukott, a hatalmat évtizedekre a faji szegregáció szélsőséges változatát, az apartheid ideológiát képviselő Nemzeti Párt ragadta magához. Dél-Afrika számára ekkoriban a bezárkózás, illetve az Európa és az USA felé fordulás politikája volt a két lehetségesnek tartott alternatíva. Az apartheid rendszert intézményesítő ország egyértelműen az előbbi választotta, annak ellenére, hogy eleinte még csak a függetlenségét frissen elnyert India emelt szót a nemzetközi fórumokon Dél-Afrika ellen, követelve az ott élő „ázsiaiak”⁵ diszkriminációjának megszüntetését. A nehézségek ellenére az ekkorra már nem lebecsülendő számú dél-afrikai fekete értelmiség jelentős, gyakorta vezető szerepet játszott Afrika „magára találásában”, azaz a gyarmatosítók szellemi béklyóitól való megszabadulásban.⁶

⁴ Grundy, 1973, 243. old.

⁵ „Ázsiaiak” elsősorban az egykori Brit-Indiából bevándoroltak számítottak, a megbukott apartheid rendszer ellentmondásosságára jellemző azonban, hogy a japánok, s idővel a kínaiak (Tajvannak köszönhetően) „tiszteletbeli” fehérek lettek, míg a főleg Jáva-szigetéről származó fokvárosi malájokat a „fokföldi színesek” csoportjába sorolták, mely eredetileg a félvéreknak fenn tartott kategória volt.

⁶ Odhiambo 2006, 161. old.

A „változások szele” azonban elkerülte Dél-Afrikát, és az 1960-as Sherpeville-i mészárlás miatt a Nemzetközösség kizárni készült az Uniót soraiból. Ezt megelőzendő az ország vezetése a kilépés és a köztársaság kikiáltása mellett döntött 1961-ben. A sorra függetlenséget és így ENSZ tagságot nyert afrikai országok nyomására az ENSZ közgyűlés 1962. november 6-án, az 1761-es határozatában a Dél-afrikai Köztársasággal fenntartott kapcsolatok megszakítására szólította fel a tagállamokat, valamint apartheid-ellenes ENSZ bizottság felállításáról döntött.

A nyugati országok kezdetben bojkottálták ezt a bizottságot, azonban hozzáállásuk változását jelezte, hogy a Biztonsági Tanács 1963-ban önkéntes fegyverembargót hirdetett Dél-Afrikával szemben. Ezzel megkezdődött a Dél-afrikai Köztársaság nemzetközi páriává válása. A növekvő elszigetelődés ellenére az ország beavatkozott a katangai konfliktusba, s mindenhol máshol Afrikában, ahol ettől előnyöket remélt, bár e politika eleve kudarcra ítélt törekvés volt. Vorster miniszterelnöksége alatt, 1967-ben ennek ellensúlyozására meghirdették a függetlenségüket elnyert afrikai országok irányában tanúsított „dialógus politikát”, ám az 1970-es évekre ez a törekvés is látványos kudarcba fulladt. A Dél-afrikai Köztársaság a modernkor egyik legelszigeteltebb országává vált, bár továbbra is kitartóan kísérletezett az ellean lépésről lépésre bevezetett nemzetközi szankciók megtörésével. E próbálkozásait azonban rendre szerény eredmények kísérték. Elenyésző számú ország tartott fenn hivatalos kapcsolatot Dél-Afrikával, s többségük igyekezett még ezen együttműködési formáknak is minél kisebb nyilvánosságot biztosítani, így rendszerint „kereskedelmi képviselőnek” álcázták nagykövetségeiket, a kölcsönösen cserélt delegációkról visszatartották az információkat, harmadik ország közbeiktatásával bonyolították az áruforgalmat stb.

A diplomáciai elszigeteltség ugyanakkor nem jelentett tényleges elzárkózást a kontinens ügyeitől. Dél-afrikai állami, félállami és magáncégek már ekkor rendkívül aktívak voltak Afrika-szerte, projektek százait vezényelték, amelyekhez szükségszerűen beruházások is kapcsolódtak. Főleg a bányászatban és az infrastruktúra működtetésében vették ki részüket. Élénk volt a kereskedelem még olyan országokkal is, amelyek látványosan az európai légitársaságok gépeit sem engedték légterükön áthaladni, amennyiben azok Johannesburgba tartottak. Zambia, de még a távoli Zaire (a mai Kongói Demokratikus Köztársaság) is csak Dél-Afrikán keresztül tudta exportálni bányakincseit, miu-

tán az alternatív vasútvonalak karbantartás hiányában vagy a háborús viszonyok miatt az 1970-es évekre használhatatlanná váltak.⁷ Minde mellett Dél-Afrika atom-, vegyi- és biológiai-fegyverprogramjaival nyíltan fenyegette a kontinenst, s az ország a biafrai háborúban a központi kormány ellen lázadókat katonai eszközökkel segítette. Többször fegyveresen is beavatkozott szomszédjai belügyeibe, 1976-ban például a dél-afrikai csapatok Luanda, az angolai főváros közvetlen közelébe hatoltak előre.

Az apartheid rendszer egy sajátságos külpolitikai terrénnummal is bírt. Az 1970-es évektől sorra alakultak a korábbi dél-afrikai bantusz-tánokból „önálló” államok, még ha Transkei, Bophuthatswana, Venda és Ciskei függetlenségét kizárólag csak Dél-Afrika ismerte el. E báb-államok pretoriai képviselői az országban található nagykövetségek több mint hatodát adták az 1980-as években, míg Afrika ténylegesen független országait mindössze egy, Malawi diplomáciai kirendeltsége képviselte. A Dél-afrikai Köztársaság 1976-tól, a SOWETO-i sortüzek⁸ nyilvánosságra kerülésétől egyre keményebb nemzetközi szankciókkal kényszerült szembesülni, amelyek az 1980-as évek végére szinte teljes elszigeteltséghez vezettek. Dél-Afrikából kivonultak a befektetők, 1977-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa minden tagállamra kötelező érvényű fegyverembargó alá helyezte az országot, és a multinacionális vállalatok, beruházási alapok is gazdasági szankciókat vezettek be, amelyek a korábbiaknál fájdalmasabbnak és nehezebben kijátszhatónak bizonyultak. A gazdaság csak rendkívüli felárral tudott a nélkülözhetetlen hitelekhez hozzájutni. Az ország külföldi tartozásainak törlesztését 1987-ben három évre felfüggesztette. 1988-ban rendkívüli állapotot vezettek be az afrikaiak által lakott területeken. Az apartheid erkölcsileg és anyagilag is teljes csődöt mondott, a társadalom, amelyet saját elképzelésére akart formálni, kormányozhatatlanná vált. Ezt a tényt végül a Nemzeti Párt vezetése is belátta. A „nagy krokodil”, P. W. Botha lemondott az államfői posztról, s helyébe Fre-

⁷ Davey, 1988, 572–573. old.

⁸ 1976. június 16-án Johannesburg legnagyobb fekete elővárosa, Soweto (South-Western Townships) Orlando negyedében a rendőrség belelőtt az afrikánsz nyelv kötelező iskolai oktatása ellen tüntető, főleg gyerekekből álló tömegbe. A brutális aktus után az egész országra kiterjedő tiltakozómozgalom a hatalmat kompromisszum-keresésre kényszerítette, így vált Soweto Sharpeville-hez hasonlóan történelmi sorsfordulóvá Dél-Afrika történetében.

derick W. de Klerk került, aki öt évet kért mélyreható, csak a kelet-európai rendszerváltáshoz fogható reformjai megvalósításához.⁹

Új távlatok az apartheid korszak végével

A „tárgyalásos forradalom” kezdetével már az 1990-es évek elején gyökeres fordulat állt be Dél-Afrika nemzetközi megítélésében. Nem csupán Magyarország – úttörőként – és egy sor tengerentúli ország, így például Japán (a szankciók idején az elsőszámú kereskedelmi partner), hanem Afrikából Elefántcsontpart, Kenya, Marokkó, Madagaszkár, Mauritius, Botswana, Angola, Gabon és Zambia is felvették a diplomáciai kapcsolatokat az akkor még formálisan apartheid rendszerű állammal. Dél-Afrika külképviseleteinek, illetve a Pretoriában akkreditált diplomáciai képviselők száma ugrásszerűen megnőtt, s egymásnak adták a kilincset a legrangosabb külföldi delegációk.

Durban sign • 1989

⁹ Welsh, 2000, 493–494. old.

2006-ra a Dél-afrikai Köztársaság már 97 ország 112 városában tartott fenn diplomáciai képviseletet. A prioritás egyértelműen az afrikai kontinensé. A 2006–2007-es pénzügyi évben tovább folytatódott a már hagyományos trend, Európára és Észak-Amerikára kevesebb pénz jutott a külügyminisztérium büdzséjéből, míg Afrikára lényegesen több. Megfogalmazott cél, hogy évtizedünk végére minden egyes afrikai országban működjön dél-afrikai misszió.¹⁰ A súlypont áttevődése az észak-atlanti térségből az afrikai kontinensre az élet minden területén megfigyelhető, a gazdasági kapcsolatoktól a légi utasforgalomig bezáróan. Az 1994 utáni évtizedben, amikor Dél-Afrika nemzetközi légi forgalmának utaslétszáma több mint megduplázódott, a növekedés elsősorban az Afrikán belüli járatok nyitásának és sűrítésének volt köszönhető, hiszen a más kontinensekre, Európába, Észak-Amerikába tartó repülőkön közel sem volt ekkora az emelkedés. 1994-ben Dél-Afrikát még sokkal több légijárat kötötte össze a tengerentúllal, mint magával Afrikával. Napjainkra ennek éppen a fordítottja igaz.¹¹

Mandela zárkája

¹⁰ Hughes, 2006, 2–3. old.

¹¹ Pirie, 2006, 3–14. old.

Dél-Afrika készséges partnernek bizonyult az általa megszállt Namíbia ügyének rendezésében is, az ENSZ-közvetítésnek hála, a dél-nyugat-afrikai ország 1990-ben kikiálthatta függetlenségét. A de Klerk elnök nevéhez köthető változásokat nagyra értékelte az Afrikai Egy-ségsszervezet (OAU) 1992-ben kiküldött tényfeltáró bizottsága, valamint az el nem kötelezett országok mozgalmának Dzsakartában tartott tizedik csúcserkezte is, amely megszüntette a Dél-Afrikával szembeni csoportosulást, az ún. „frontországokat” és az apartheidellenes mozgalmakat támogató „Afrika-alapot”, s az e célra előzetesen elkü-lönített összeget inkább Szomália megsegítésére fordította. Gesztus-értékű volt, hogy az 1991 márciusában indult, dél-afrikai részről kez-dettől az Afrikai Nemzeti Kongresszus (ANC) és a többi ellenzéki párt bevonásával zajló tárgyalások eredményeként, 1994. február 28-án az ország beleegyezett Walvis-Bay (Cethal-öböl) kicsi, de annál fontosabb enklávéja Namíbiának való átadásába.¹² Ezzel egy igen régi, még a 19. századi gyarmati múltból származó vitás kérdésre sikerült pontot tenni, bizonyítva ezzel az új Dél-Afrika békés szándékait és kompromisszumkészségét a nála jóval gyengébb szomszédjai irányában. Óri-ási külpolitikai jelentősége volt annak is, hogy de Klerk elnök 1993. március 24-én a parlament három házának együttes ülésén bejelentet-te, hogy az országban 1980 és 1989 között előállított hét atombombát 1990 folyamán megsemmisítették, a gyártóberendezéseket pedig pol-gári célokra alakították át. De Klerk bejelentése nyomán megszűnt an-nak a veszélye, hogy az atomfegyver egy szűk hatalmi elit kezében a zsarolás eszköze lehessen a hazai lakosság vagy más afrikai államok ellen.

Az óriási bel- és külföldi érdeklődés mellett 1994 áprilisában meg-tartott első, a fajok teljes egyenlőségén alapuló, szabad választásokon Mandela pártja, az ANC elsőprő győzelmet aratott, és ami ennél is fontosabb volt, hogy a választásokat követően a politikai erőszakcse-lekmények lényegében megszűntek. A roppant népes nemzetközi vá-lasztási megfigyelőgárda csak Zuluföldön számolt be visszaélésekről, ezek azonban éppen a győztes ANC rovására történtek, a választások országos végeredményét egyébként nem befolyásolták.

Dél-Afrika e történelmi lépéssel a kiközösítettségéből szinte egycsa-pásra a kontinens soros üdvöskéjévé, vezető politikai státusszal ren-delkező országává vált. Korábban Ghána töltött be hasonló szerepet

¹² Henning, 1990, 8. old.

1957-től, mint az elsőnek függetlenné váló fekete-afrikai ország, egészen Nkrumah 1966-os megbuktatásáig, később jött Etiópia Hailé Szelasszié 1974-es trónfosztásáig, majd rövid ideig Kenya, Zimbabwe, és a legnagyobb népességgel, olajkinccsel, valamint meghatározó kulturális teljesítménnyel rendelkező Nigéria. Latin-Amerikától eltérően, ahol Mexikó, Brazília és Argentína is joggal pályázhat ilyen szerepre, Afrikában Dél-Afrikának nincs rövid- és középtávon érdemi vetélytársa. További afrikai sajátosság, hogy a kontinens nagy országai, Nigéria, a Kongói Demokratikus Köztársaság, Etiópia, Szudán és Angola, amelyek együttesen Fekete-Afrika népességének felét adják, s amelyek potenciálisan mind pályázhatnának vezető szerepre, a dél-afrikai választások idején – s lényegében azóta is – különösen mély válsággal küzdöttek és küzdenek, ez pedig csak fokozta a várakozásokat Dél-Afrika kontinentális szerepvállalását illetően.

Nem csupán az ország presztízse nőtt hatalmasat, de a kontinens, sőt, az egész világközösség emblematikus figurájává vált a 27 évi börtön után kiszabadult és óriási erkölcsi tőkével rendelkező Nelson Mandela. Ilyen formátumú vezetőt Fekete-Afrika Nkwame Nkrumah óta nem tudott felmutatni. A „nagy öregek”, mint például Dzsomo Kenyatta, vagy Hastings Banda a hatalom gyakorlása közben akár az „irányított demokrácia”, akár a „nevelési diktatúra” képviselőjében, lényegében mind korrupt, nepotista, vízió és erkölcsi tartás nélküli „örökös” vezetőként fejezték be – olykor erőszak következtében – pályafutásukat. Alig telt el egy hónap a dél-afrikai szabad választások után, és Tuniszban Nelson Mandelát az OAU második alelnökének választották. Egész Afrikát magával ragadni látszott a Dél-Afrika eufória, amelytől a kontinens kátyúba került szekerének a jó útra történő visszabillentését várták.

Kontinentális gazdasági óriás

A legfrissebb statisztikák szerint Afrika 2006-ban megközelítően 900 millió, ezen belül Fekete-Afrika 770 millió lakosából mindössze 47,5 millió, azaz alig több mint 5% él a Dél-afrikai Köztársaságban. Az ország gazdasága mégis az afrikai kontinens gazdasági erejének meghatározó részét adja. A Világbank adatai szerint az utóbbi évtizedben folyamatosan 40% közelében mozog részesedése a szubszaharai térség

GDP-jéből.¹³ A kontinens teljes ipari termeléséből Dél-Afrika 40%-kal, áramtermeléséből 50%-kal részesedik, a kontinens aszfaltozott útjainak fele itt épült, a mobiltelefonok több mint harmada, a számítógépek és az ATM-ek több mint fele itt működik. A kontinens exportjából is meghatározó az ország részesedése. A Dél-afrikai Köztársaság kilenc tartománya közül a legfejlettebb, Gauteng gazdasága önmagában akkora méretű, hogy azzal csupán egyetlen afrikai ország, Egyiptom teljesítőképessége állja az összehasonlítást.

Amennyiben a kontinens öt gazdasági régiójából a legfejlettebbnek, vagyis a Dél-Afrikát is magába foglaló SADC-nak (Dél-Afrikai Fejlesztési Közösség)¹⁴ az adatait vesszük alapul, úgy a mára már 14 országot magába foglaló szervezet teljes GDP-jéből – mely Fekete-Afrika GDP-jének felét adja – Dél-Afrika részesedése kétharmadot meghaladó, míg a második helyen álló Angola, illetve a harmadik Tanzánia gazdaságai eltörpülnek mellette.¹⁵ A SADC 2008-ra tervezi tagországai között a szabadkereskedelem megvalósítását, a vámunió 2010-ben, a közös piac 2015-ben, a pénzügyi unió 2016-ban, s végül a közös pénz bevezetése 2018-ban esedékes.¹⁶ A tervek ambiciózusak, megvalósításukra azonban nincs garancia, noha a régió már így is lemaradásban van, hiszen a Nyugat-afrikai Gazdasági Közösség, az ECOWAS 2004-ben már a közös útlevelek kiadásába is belefogott.

A meghatározó dél-afrikai fölény akár visszatartó hatással is lehet az integrációra, amint a junior partnerek gazdaságilag talpra állnak, ahogy napjainkban ez Angola esetében történik, köszönhetően a hatalmas olajbevételeknek. Ráadásul némelyik tagország, így például Tanzánia egy másik regionális együttműködésben, nevezetesen a Kelet-afrikai Föderáció kiépítésében is érdekelt, így számukra a föderatív együttműködés kapcsán az „álom vagy valóság” kérdése¹⁷ kétszeresen is érvényes.

¹³ A Világbank adatait a szubszaharai Afrika, illetve a Dél-Afrikai Köztársaság vonatkozásában lásd: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/0,menuPK:258665~pagePK:146732~piPK:146813~theSitePK:258644,00.html>

¹⁴ A SADC vonatkozású információk letölthetőek a www.sadc.int honlapról.

¹⁵ Africa Development Indicators (ADI) 2007, 22 (32/176). Az ADI 53 afrikai ország 1000 mutatóját teszi közzé 1960 és 2006 közötti adatokkal. Letölthető: adi@worldbank.org

¹⁶ Soest – Scheller 2006, 3–8. old.

¹⁷ Tarrósy 2006, 390–391. old.

Ahogy az 1990-es évek közepén sorra nyitotta Dél-Afrika diplomáciai és gazdasági képviselőit a kontinens országában, sok helyütt szinte azonnal a fogadó ország legnagyobb kereskedelmi partnerévé is vált. Sőt, Pretoria, amely a Dél-afrikai Vámunió országában már jóval függetlenségük elnyerése előtt is a legfontosabb befektető volt, 1990–2000 között éves átlagban 1,4 milliárd dollárt, összesen 12,5 milliárd dollárt helyezett ki Afrika-szerte, mellyel a fekete kontinens legnagyobb befektetőjévé vált, megelőzve az USA-t (10 milliárd dollárnyi tőke), s jóval felülmúlva Nagy-Britannia, Franciaország, Németország hasonló mutatóit. Mozambikban 33%, Tanzániában 46%, Kenyában 44%, Ugandában 55%, sőt, még a földrajzilag távoli Maliban is a közvetlen külföldi tőke fele érkezett Dél-Afrikából. Évtizedünkben ez a trend megfordult, s ma már a némileg konszolidáltabb viszonyoknak, a nemzetközi szervezetek, az USA, az EU, illetve a G8-ak erőfeszítéseinek is köszönhetően Dél-Afrika hátrébb szorult a befektetői listán.

Az SADC és az öt országot (Dél-Afrika, Namíbia, Botswana, Lesotho, Szváziföld) magába foglaló Dél-afrikai Vámunió (SACU) már 1994 előtt is fontos partnerei voltak a Dél-afrikai Köztársaságnak, ez volt az egyetlen régió, ahová az ország alapvetően feldolgozóipari termékeket tudott exportálni. Ez a sajátosság – kiterjesztve egész Afrikára – máig fennáll, továbbá az is, hogy Dél-Afrika e térségből exportja értékének mindössze nyolcadát importálja. Afrika egészére számítva ez az arány 4:1-hez, 16%, illetve 4%. Ez azonban nem ellensúlyozza azt a tényt, hogy 2007-ben Dél-Afrika exportjából Európa részesedése 36,4%, Ázsiaé 31,5%, Afrikáé pedig 14,8% volt, pontosan akkora, mint az amerikai kontinensé. Az import terén Afrika pozíciói még gyengébbek, Ázsia 40,5%, Európa 36,4%, és Amerika 13,4%-os részesedésével szemben mindösszesen 7,4%.¹⁸ Dél-Afrika 50 legjelentősebb külkereskedelmi partneréből 2002-ben mindössze 10 volt afrikai ország, 2007-ben ugyan már 13, ám az első tíz között még mindig egyetlen egyet sem találunk. Korábban Zimbabwe számított a legjelentősebb afrikai partnernek, 2007-re azonban Zambia (11. hely) és Mozambik (15) is megelőzték. Angola (22), Nigéria (23), Kenya (25), a Kongói DK (26), Tanzánia (30), Ghána (34), Malawi (35), Mauritius (38), Uganda (48) és Madagaszkár (49) fértek még fel az ötvenes listá-

¹⁸ A lista letölthető: <http://www.thedti.gov.za/econdb/raportt/rapcont.html>

ra¹⁹, ám e mutatóknál talán szemléletesebb, hogy Dél-Afrika Mozambiktól Ugandáig kiszorította a volt gyarmattartó országokat az iparcikkek és berendezések legfontosabb szállítójaként.

Afrika gazdasága az utóbbi években a világlátnál gyorsabban fejlődött²⁰, a kontinens nem egy állama az utóbbi fél évtizedben 5–10%-kal növelte gazdaságát, igaz ezen országok többségében a magas olaj- és nyersanyagáraknak köszönhetik bevételeik megugrását. A nyersanyagban szegény és főként a polgárháború által sújtott országok még máig sem érték utol egykori önmagukat. Ez utóbbi államcsoport másik fontos jellemzője, hogy költségvetésüknek 50–70%-át a külföldi segélyek adják, míg Dél-Afrikában ez az arány soha nem haladta meg a 2%-ot, sőt, az utóbbi néhány évben az 1%-ot sem éri el, így nemzeti jövedelmében elenyésző annak aránya. A szubszaharai Afrika 2005-ben 32,6 milliárd dollár segélyt kapott, ezen belül a Dél-afrikai Köztársaság mindössze 700 milliót.²¹

A nemzetközi fejlesztési együttműködés, azaz a segélyezés a politikai és gazdasági befolyásszerzés eszköze is egyben. Ez a jövőben sem lesz másként. Az USA 2001 szeptembere után valóságos fordulatot hajtott végre Afrika-politikájában. Nagy-Britannia, majd a többi jelentős európai uniós ország is „visszafordult” Afrikába. Megjelent Kína, később India, s a jelek arra utalnak, hogy Oroszország is vissza kívánja szerezni a Szovjetunió egykor volt afrikai pozícióit. A körülmények ilyenén alakulása kihúzta az érveket azok alól, akik Dél-Afrikában a fekete kontinens eljövendő „befektetési ragadozóját” (*investment predator*) látták.²² Ettől függetlenül a dél-afrikai cégek, il-

¹⁹ A dél-afrikai külkereskedelemre vonatkozó adatokat, melyek nemzetközi összehasonlításban is frissek és megbízhatóak, lásd a Dél-afrikai Kereskedelmi és Iparügyi Minisztérium honlapján:

<http://www.thedti.gov.za/econdb/raportt/rapcoun.html>

²⁰ Az *Economist Intelligence Unit* a 2008. január 14-én megjelent elemzésében egyenesen a „Booming Africa”, a fellendülésben lévő Afrika kifejezést használja, s erre az évre 6,4%-os, minden eddigit meghaladó növekedést jósol. Évtizedünkben a jövedelem egy főre számított átlagos növekedése évi 3% körül alakul, ami kedvező fordulatot jelent az 1980-as, az 1990-es évtizedekhez képest, amikor e jövedelemtípus csökkent.

²¹ Világbanki adatok, amelyek a World Development Indicators database, April 2007 webhelyről letölthetők.

²² Ezzel a témával kapcsolatosan bővebben: South Africa in Africa: Development Partner or Investment Predator? South Africa's Business

letve az ott újra megtelepedett nemzetközi vállalatok éppen az olyan, Afrika számára kulcsszektorokban, mint amilyen a bányászat, vagy az információ-technológia, a bank- és biztosítási szektor stb. továbbra is vezető szerepet játszanak a kontinensen. Erre példa, hogy a nyugat-afrikai partokon roppant lendülettel befektető olajcégek Fokvárosban építették ki regionális központjaikat, pedig Dél-Afrika nem is számít gazdagnak olaj- és földgázkészletekben.

Jóreménység-fok

Milyen a kül- és Afrika-politika?

Amennyiben egy mondatban kívánjuk meghatározni a dél-afrikai külpolitikában a „tárgyalási periódus” (1990–1994) és az apartheid utáni korszak között a leglényegesebb különbséget, akkor az minden kétséget kizáróan a nyugati világ értékeitől való elmozdulás volt a harmadik világ értékei felé.²³ Néhány elemző egyenesen véletlenszerűnek, esetlegesnek tartja a Nelson Mandela elnöksége (1994–1999) alatti külpolitikát.

Ez mind az öt kiemelten kezelt területen, az Afrika felé fordulásban, a demokratikus elvek és az emberi jogok képviselésében és érvényesítésében, a biztonságpolitika holisztikus értelmezésében, a konfliktusok kezelésének pacifista szellemű megközelítésében, és a multilateralizmusban is megnyilvánult.²⁴ Dél-Afrika – visszatérésével a nemzetközi rendszerbe – az ENSZ és a Bretton Woods-i intézmények megreformálásának is egyik élharcosává vált, ennek azonban mindeztáig nem mutatkoznak eredményei sem az Észak–Dél kapcsolatok javításában, sem az ország biztonsági tanácsbeli állandó tagságának (vétójoggal, vagy anélkül) kérdésében.

Az 1994 utáni Dél-Afrika kontinensen belüli aktivitásával inkább a várakozások alatt teljesített. Egyetlen egy esetben, 1998-ban Leshotóban vállalt szerepet – Botswanával karöltve – fegyveres beavatkozás terén, az ott elharapódzó anarchia felszámolása érdekében.²⁵ Dél-Afrika – az említett eset kivételével – kizárólagosan előzetes nemzetközi felhatalmazással indított diplomáciai akciókat. Elmaradt a beavatkozás 1994-ben a ruandai népirtás kapcsán is. A dél-afrikai vezetésen belül számos esetben bontakozott ki élénk vita arról, hogy az ország kétségkívül meglévő katonai potenciálját ne használják-e ki a béketeremtésre. A negatív döntésben nagy szerepe volt annak, hogy még élénken kísértett a múlt, amikor a dél-afrikai katonák megjelenése bárhol Afrikában agresszióknak számított. A rendszerváltás óta békefenntartó feladatot csak Burundiban és a Kongói Demokratikus Köztársaságban vállalt az ENSZ, illetve az Afrikai Unió felhatalmazásával az ország, Darfúrba kizárólag megfigyelőket küldött.

²³ Barber – Currey – Philip, 2004, 6. old.

²⁴ Nathan, 2005, 361. old.

²⁵ Dél-Afrika 600, míg Botswana 200 katonával vett részt az akcióban. A SADC csupán később adott felhatalmazást a beavatkozásra, igaz visszamenőleges hatállyal.

E korlátozott szerepvállalás ellenére az 1994 utáni szabad Dél-Afrika és politikai intézményrendszere példaként szolgált Afrika-szerte. Segített abban, hogy a világ figyelme végre a legszegényebb kontinens felé forduljon, egyúttal fontos szerepet játszott a külvilág által a segítségnyújtás előfeltételének tartott keretek megteremtésében. A dél-afrikai példát sikeresen valósították meg a kontinens országainak többségében, kivéve talán a frankofón államokat. Itt Szenegál és Benin kivételével a demokratikus játékszabályok betartása még mindig rendkívül sok kívánnivalót hagy maga után, sőt, néhány ország²⁶ élén ma is a rég letűnt francia „pré-carré” korszakból itt maradt politikai dinoszauruszok vannak hatalmon.²⁷

Nelson Mandela 1999-es visszavonulása szabaddá tette az utat, hogy utódja, az Afrika iránt talán még inkább elkötelezett Thabo Mbeki saját, nem kevésbé küldetéstudatos külpolitikája kibontakozhasson. Az emberi jogoknak ebben ugyan kisebb a szerepe, ám akárcsak Mandela elnöksége idején, Mbeki számára is alapvető fontosságú a hegemon szerep kerülése a kontinens ügyeiben. A Mbeki-korszak legnagyobb külpolitikai dilemmája a zimbabwei Mugabe-rezsimhez fűződő viszony. Az ottani gazdasági csőd, a hatalom brutális fellépése a lakosság túlnyomó többségével szemben Dél-Afrikát is igen közelről és fájdalmasan érinti. Mára már kétfélmillióra becsülik a Limpopo folyó túloldaláról legálisan és illegálisan az országba menekültek számát, akik egyre nagyobb anyagi terhet jelentenek az országnak. Az emberi jogok lábbal tiprása miatt a nyugati világ arra törekszik, hogy nemzetközileg elszigetelje Mugabét. Ahogy a 2007. decemberi EU–AU csúcs megrendezése előtti huzavona is bizonyította, Dél-Afrika nem partner a diktátor kiközösítésében. Az ebben a kérdésben mutatott passzivitásért kapja a dél-afrikai vezetés rendre a legtöbb kritikát. (Barber, 2005, 1094. old.) Az ellenzéki dél-afrikai sajtó vitriolos cikkeiben Zimbabwét, mint Dél-Afrika új bantusztánját emlegeti. Mbeki második és az alkotmány szerint utolsó elnöki mandátuma során a korábbi-

²⁶ A közelmúltig elsősorban Togo 38 évig hatalmon volt elnöke, Gnassingbé Eyadema 2005 februárjában bekövetkezett halála óta pedig a gaboni elnök, Omar Bongo, szolgálhatnak leginkább igazolásul Chirac volt francia elnök mondásához, hogy Afrika még nem érett a demokráciára. Hivatalosan ezt a nézetet ma már senki nem vállalja, de magánbeszélgetések során még gyakran találkozni vele.

²⁷ Djinadou 2006, 257. old.

aknál is erősebben törekszik az „Afrikai problémákra afrikai megoldások”-elv alkalmazására.

Az elmúlt években felmerült, hogy Pretoria aktívabb Afrika-politikája nyomán talán egyfajta pánafrikai kurzus kaphat lábra. Mára azonban egyértelműen kiderült, hogy a Dél-afrikai Köztársaság nem képes gazdasági fölényét régiós hegemoniára váltani, nem is beszélve a kontinensen betöltendő hegemon szerepről. Erre sem a történelmi múltja, sem világgazdasági pozíciói nem teszik alkalmassá. Leegyszerűsítve ez azt jelenti, hogy az angol, vagy a francia minta helyett az országnak be kell érnie a német, vagy a japán minta követésével. A nemzetközi erőviszonyok azonban nem minden közegben működnek hasonló elven. Ez különösen igaz Afrika esetében. Tény, hogy a kontinensen kívüli tényezők sehol máshol nem bírnak olyan erős pozíciókkal, mint éppen Afrikában, hiszen ez a legszegényebb, következésképpen a külső segélyekre, adósság-elengedésekre, vám- és egyéb kedvezményekre legjobban ráutalt kontinens. Ezt a ráutaltságot a donor országok, elsősorban a volt gyarmattartó országok, az egykori-mostani szuperhatalmak, az USA és a Szovjetunió–Oroszország, de egyre növekvő mértékben az Afrikáért, pontosabban természeti kincseiért²⁸ megindult „második versenyfutás” új résztvevői, így Kína és India is igyekeznek kihasználni. Dél-Afrika esetében a segélyek a költségvetésen belül elenyésző hányadot képviselnek, az ország nem függ egyoldalúan exportpiacaitól sem, gazdasága fejlett, néhány ágában világgazdasági jelentőséggel bír, így minden adottsága megvan, hogy a kontinens érdekeinek szószólója legyen, még a politikailag érzékeny kérdésekben is. Az sem véletlen, hogy éppen Dél-Afrika emelte fel szavát először a kontinensen megmutatkozó kínai gazdasági behatolás negatív következményei ellen.²⁹ Dél-Afrikának minden eszköz

²⁸ A becslések szerint Földünk ásványi vagyonának harmada Afrikában található, sok ásvány esetében ez az arány akár a 90%-ot is eléri. A soha nem látott magasságokba emelkedett arányok kifizetődővé teszik a Dél-Afrika mélyén, sokszor 3–5 ezer méter között található készletek kitermelését is, amelyek a becslések szerint a világkészlet 40%-ával érnek fel. Ez az ország világgazdasági felértékelődéséhez vezethet, pozíciói pedig Afrikán belül is erősödhetnek a nagy olajtermelőkkel szemben.

²⁹ A kínai–afrikai árucseré lényegében kínai iparcikkek cseréjét jelenti afrikai nyersanyagokra, így összetételében nagyon hasonlít a gyarmati idők árucseréjéhez. Még azok a textilüzemek is bezárásra vannak ítélve, vagy már be is zártak Afrika-szerte, melyeket a korábbi évtizedekben Kína maga épített segélypolitikája részeként. Az újabb kínai hitelek, melyekhez politikailag

rendelkezésére áll, hogy a jövő feltételezhetően multipoláris világának fontos, regionálisan meghatározó, de globális méretekben is megke-
rülhetetlen eleme legyen.

Felhasznált irodalom

- BARBER, James – CURREY, James – PHILIP, David
2004 *Mandela's World: the international dimension of South Africa's political revolution 1990–99*, Athens, OH, Ohio University Press.
- BARBER, James
2005 The new South Africa's foreign policy: principles and practice, in: *International Affairs*, Vol. 81, Issue 5, 1079–1096. old.
- CHASE, Robert – HILL, Emily – KENNEDY, Paul
1996 "Pivotal States and U.S. Strategy," *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 1, January–February, 33–51. old.
- DAVEY, A. M.
1988 South Africa and the African continent. In: Muller, C. F. J. (ed.): *500 Years: A History of South Africa*, Pretoria, Cape Town, Academica.
- DJINADOU, Moudjib
2006 Book review: Roger Southall and Henning Melber (eds) (2006) *Legacies of Power: Leadership Change and Former Presidents in African Politics* (Pretoria: HSRC Press; Sweden, Uppasala: The Nordic Africa Institute). in: *Politikon*, (August 2006), Vol. 33., No. 2, 251–257. old.
- GRUNDY, Kenneth W.
1973 *Confrontation and Accommodation in Southern Africa*, Berkeley, University of California Press.
- HUGHES, Tim
2006 Consolidating South African Foreign Policy. In: *South African Foreign Policy Monitor*, SAIIA, Vol. 5., No. 2., August/September, 1–4. old.
- MELBER, Henning
1990 Walvis Bay – Integraler Bestandteil Namibias, *Namibia Magazin*, Deutsch–Namibische Gesellschaft e.V., Vol. 1., No. 3, 8. old.
- NATHAN, Laurie
2005 Consistency and inconsistencies in South African foreign policy. In: *International Affairs*, Vol. 81., Issue 2., 361–372. old.

„pöttyös” rendszerek is könnyen hozzájutnak, elsősorban az infrastruktúrát vannak hivatva feléleszteni, illetve fejleszteni, mely szintén a gyarmati korszakot idézi.

ODHIAMBO, Tom

- 2006 Inventing Africa in the Twentieth Century: Cultural Imagination, Politics and Transnationalism in Drum Magazine, *African Studies*, Vol 65, No. 2, December, 157–174. old.

PIRIE, Gordon

- 2006 'Africanisation' of South Africa's International Air Links, 1994–2003, *Journal of Transport Geography*, Volume 14, Issue 1, January, 3–14. old.

SIDIROPOULOS, Elizabeth

- 2007 Responses to Paul Martin's Proposal for the L-20 Toward More Inclusive Informal Global Governance: A View from South Africa, *Global Governance*, 2007, Vol. 13, No. 3, 315–319. old.

SOEST, Christian von – SCHELLER, Julia

- 2006 Regionale Integration im südlichen Afrika: Wohin steuert die SADC?, *GIGA Focus Afrika*, Nr. 10/2006, Hamburg, GIGA.

TARRÓSY István

- 2006 Kelet-afrikai Föderáció: álom vagy valóság?, In: *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*, Pécs, Publikon társadalomtudományi könyvek, 384–393. old.

WELSH, Frank

- 2000 *A History of South Africa*, London, Harper Collins Publishers.